

МАРКО ПОЛО, БЕЗСМЪРТНО Е ТВОЕТО МОРЕ...

Георги Н. Николов

MARKO POLO, GREAT SEVEN SEA ...

Georgi N. Nikolov

This article by Georgi N. Nikolov analyzes the work of the little-known writer Yacho Kabaivanski, who lived and worked in Burgas and Sofia. Along with scientific books in the field of veterinary medicine and fish farming, Yachso Kabaivanski publishes stories, testimonials, travelogues and novels, some of which are on marine themes. His fictional books are published under the pseudonym Marco Polo.

Keywords: *writer, books, author, stories, novels*

Ячо Кабаивански е роден в Пловдив на 15 януари 1907 г. Завършва гимназия в родния си град и ветеринарна медицина в София. Работил е като ветеринарен лекар в Созопол и към Рибната борса на Бургас. Определят го като колоритна и особено харизматична личност. В кръщелното си свидетелство той е записан Яким Иванов. Но намира за твърде обикновено и неатрактивно името си и като човек с много фантазия и артистичност си измисля друго – фамилията Кабаивански, като слага едно турско "каба" отпред и "ски" по полски. Така името звучи вече по-интересно.

Наред с преките си задължения като ветеринарен лекар Кабаивански започва да пише. Първите му книги са по специалността: "Риба. С над 100 рецепти за готвене на риба" (1935), "Сирене, кашкавал и масло от овче мляко" (1938), "Птицевъдство и болести по птиците" (1939), "Сиренарство. Ръководство по сиренарския занаят" (1940), "Наръчник по заразни и паразитни болести по домашните животни" (1941). Плод на едно от най-задълбочените му проучвания е книгата „Делфинът, черноморската акула и мидата като източници на хранителни продукти, промишлени стоки и фураж" (1954). Значителен е и броят на научните му статии в периодичния печат по проблемите на Черно море.

*По-късно Ячо Кабаивански навлиза и в дебрите на художествената литература, но с псевдонима **Марко Поло**. Първите си творби*

– кратки разкази, печата във в. "Бургаска поща". През 1943 г. излиза първата му книга "Това е положението. Повест из живота на черноморските рибари", издадена в Бургас. Корицата е оформена от художника Борис Ангелушев. Книгата е населена с рибари, капитани на моторни лодки, със силни мъже, които се борят с морската стихия да изхранят семействата си. Авторът е убедителен в разказа си, защото познава трудния рибарски живот, пристанището на Бургас, рибното тържище. Пред читателя оживява времето, когато в Черно море се е ловял калкан, рибарските кошове са се пълнили с паламуд, зарган, кефал, сафрид, скумрия. Действието се развива между Созопол, Черноморец (Св. Никола) и Бургас.

Живял сред своите герои, Кабаивански познава психологията на рибарите и остро откликва на социалните им проблеми. Разкрива взаимоотношенията между моряците и собствениците на корабчетата. Описва трудната борба за хляб. Рисува вълнуващи природни картини, непознатото ни вече някогашно девствено Черноморско крайбрежие. Рибарите са постоянни гости в неговата къща, звънят дори в 3 часа през нощта, за да оставят току-що уловената прясна риба за своя любимец бай Ячо. По време на Втората световна война семейството на Кабаивански се преселва в София. След края ѝ Ячо Кабаивански е назначен за комисар по продоволствието. За ония години писателката Блага Димитрова е оставила в своите

спомени следното: *“Бях студентка. Войната още бушуваше. Група младежи, следващи славянска филология, се “впрегнахме” да посрещаме югославските деца, пострадали от войната. Есента на 1944 година – дъжд, хладно, облуката – пробити, краката – мокри. Югославските малчугани – голи и боси, но озлобени, говорили им какво ли не за “бугарите”. Подсмърчат, кашлят. Настанявахме ги – топла баня, бързо се съвземаха, но трябваше да ги обуем и облечем. А откъде? И отидох в комисарството на “Леге” при Ячо Кабаивански. Той бе в Отечественния фронт, много енергичен, вършеше главоболната работа по снабдяването на цяла България. Влизам при него, казвам му, че трябва да обуем и облечем децата. Пита колко са. Отговорих му 500, но знам ли колко ще пристигнат още. Скоро станаха 14 000. Всички – крайно нуждаещи се. Той бе благороден човек. Облякохме ги, обухме ги, нахранихме ги. Той много ни помогна.”*

По-късно Ячо Кабаивански става главен директор на туризма. Дотогава туристическите услуги се извършват от държавно пътническо бюро “Балкан” към Министерство на транспорта, създадено през 1937 г. То се е занимавало главно с продажба на билети за пътувания в чужбина. Към името „Балкан” Ячо Кабаивански добавя турист и така на 6 януари 1948 г. се ражда “Балкан-турист”. Надарен с въображение, той е убеден, че България може да стане Швейцария на Балканите. Иницитира построяването на туристическия комплекс “Златни пясъци”. В дома на Кабаивански цари интелектуална атмосфера. Чести гости са художници и писатели като Дечко Узунов, Илия Бешков, Елин Пелин, проф. Балабанов и др. Но през всичкото това време не престава и да пише. През 1945 г. излиза второ допълнено издание на книгата „Рибари“ с посвещение: “На приятелите ми: Николай, Михаил, Аспарух и Лена”, а в края са поместени обяснения на моряшки изрази и думи. Негови са и сборниците с повести и разкази: “Двамата” (1945), “Капитан Драго” (1946), “Идат” (1945), “Под бом-

бите” (1945), “Да бий барабана” (1948). През 1952 г. е написан романът за пернишките миньори “Темелко Ненков”, през 1961 г. излизат „Избрани разкази“. Пътеписи и илюстрирани репортажи допълват литературната му биография. Ячо Кабаивански си отива от този свят на 1 септември 1955 г. при катастрофа край Ихтиман на 48 години. Суказ на Държавния съвет на НРБ през 1985 г. на Института за повишаване на квалификацията на кадрите по туризъм и отдих в Бургас е дадено името на писателя, учения и общественика д-р Ячо Кабаивански. На тържеството на 19 октомври 1985 г. в Бургас присъстват дъщерята Райна Кабаиванска и синът Атанас Кабаивански. Пред сградата на института Райна засажда малка ела, която днес е пораснала, за да напомня за посещението ѝ в родния град...

Все така, и вечно ще се плискат вълните край Бургас, Созопол, Гьозикен... Но в преливащата се черта между водната стихия и земната твърд, в грубия живот на черноморските рибари, вече не шества Ячо Кабаивански – Марко Поло. От живота им, който той описа, а обществото забрави, няма и помен. Литературните енциклопедии считат за свой “дълг” да не отделят страница за този натуралист в едно неотменно битие, гдето реално съществували люде потънаха в безсмислието на бляновете си. В “Това е положението – повест из живота на черноморските рибари” – 1943, “Капитан Драго” – 1946, но с архетипажи от преди десетилетия; с фрагменти в сборника “Идат” – 1945, и многократно в периодиката, тези нелюбени от морето солени чедда повдигнаха завесата на човешката си същност. Изгляла днес в праха на литературната история и сторила път на теми, поднасяни от кабинетни маринисти. Обаче...

Мощният социален взрив в литературата за морето и за морските труженици не търпи трафаретност и умозрителност. Още повече пък: непроверена “достоверност”. Затова творбите на българския Марко Поло заслужават, макар бегло, внимание с истинността на наблюденията и с опитите за размисъл, които ни предлагат от

дистанцията на времето и от критериите на познавателната стойност... Където актуалността и естетическият щрих се коренят в многолетните традиции на черноморското рибарство, подхранвали много емоции и творчески опити в трудната конкуренция за читателско внимание във времето.

Темата за рибарството като обект на художествена интерпретация, както въобще темата за морето и за българското морячество, навлиза в литературното ни наследство по-трайно, ала не съвсем убедително в края на 19 в. Много често в претворяването ѝ водещ елемент е идеализацията. В “Старият рибар” Константин Величков отбелязва:

*Блазе му! Вечер в чиста е премяна.
Край ламбата, опрян до старий зид,
седи сред челяд и жена засмяна,
изглежда ги доволен и честит
и за ловитбата в нощта студена
разказва важно с тържествующ вид.*

Други, като Елисавета Багряна, Мария Грубешлиева-Балина, Кирил Христов и пр., полагат основите на “статичното” виждане за съдбата на морските труженици: старата лодка, предавана от баща на син в отчаяната борба за хляб, равнодушието към красотите на морето, пак поради тази причина, усещането за безнадеждност в повтарящото се еднообразие на бедността. Трудно ще открием ясна посока и на протеста, заложен в лирическият герой на “Рибарски живот” от Вапцаров. Но човешкото търпение, както и самият живот, на фона на който е провокирано, също се трансформира. Бавно, ала във възходяща градация, засега още предадена завоалирано – напр. “Пристанищни хора” на Стефан Станчев:

*Когато спре на котва параход,
събират се като врабци на зърно.
Работниците тръгват в плавен ход,
под бремето на тежести огромни.
Приведени, един след друг вървят,
като мравуняк черен по полето.
И глух протест очите им искрят,
бунтовни думи крият във сърдцето.*

Приблизително същият процес на опознаване на “морските” люде и на изразено съчувствие към ориста им съзираме и в прозата – нека си припомним най-вече за Кирил Гривек и за Крум Кънчев, при които смисълът на споменатото съчувствие идва от познаването на корените му не чрез нечий преразказ. Затова е разбираемо възмущението на Кънчев в сп. “Морски преглед” от появата на романа “Капитан” и от описанието на моряшкия бит така, както го е осмислила Яна Язова: “В една бърканица от невероятно, смешно, подло, глупаво и грубо наивно, нашите доблестни мореходци и незаменими работници, на чиито плещи се крепи победното дело на родното корабоплаване са представени като дребнавци, които тънат в любовни сплетни, озлобени преследвачи на своите съперници в моряшкото поприще и готови на всички престъпления в името на жените и златото. Нито една моряшка добродетел не е изтъкната, нито един положителен образ не е даден!..”

Затова пък героите на Ячо Кабаивански – Марко Поло, тънат единствено в мизерия и безизходица. За разлика от Христо Катин – Кълвача в “Капитан”, те не бележат главоломно издигане в професията. Не се откъсват от пределената им участ и не съзнават вероятността да живеят по-смислено и по-добре. Самият делник никога не вдига пред тях завесата на друго битие, освен полугладното. Окъсани, чорлави, вмирисани на вино и евтин качак, те са нелицеприятни както в действителността, така и като литературни персонажи. Привидно действията им са еднообразни и паразитни, лишени от мисъл. Адресирани само до спечелването на поредното дневно препитание, до укротения стомах и пълната чаша. Такива ги е видял в пребиваването си из рибните борси д-р Кабаивански, прозирайки, че човешката им тайфа не е озлобена глутница, а сбор от личности, които оцеляват именно чрез сплотеността си. Които чрез грубостта си противодействат на живота, за да не бъдат смачкани от неговия валеж: като деца, като възрастни бараби и дори на финала на дните си. В разказите – повечето грапави литературни фрагменти от “Това е положението”, “Капитан Драго” и

др., Марко Поло не влага никакви илюзии. Създава се впечатлението, че описвайки отделни моменти от делника на Панко Бохема, Патаран, Капитан Алекси, Мързелушка, на малкия бараба Ганчо, с малки изключения в “Капитан Драго” и в разказа “Лоцман”, авторът преповтаря фрагментите на една-единствена съдба. Негова заслуга да оцелеят разказите му в анализите на българската маринистика е обстоятелството, че са отдалечени от политическите веяния на своето време. Наистина, животът на Ячо Кабаивански е минал под егидата на лична политическа ориентация, но морето и децата му са извън подобна канава, за разлика от сборниците “Под бомбите”, “Да бий барабана”, “Двамата”... Когато повествува за морските труженици, Марко Поло предпочита да въведе читателя в нерадите им приключения за оцеляване, оставяйки го сам да даде оценка на ситуациите, действията и мисленето на героите. Да ги отхвърли като приемлив обект за пресъздаване в художествената литература, или да ги вмести в нравствените си поведенчески критерии. Но това, което днес изглежда архаично в социалния статус на хората от крайбрежието, се връща в 21-и век под формата на други неформални обединения, съществуващи на границата на човешкия минимум и личностно обезличаване. В този смисъл маринистиката на Кабаивански е неволно послание за кръговете на живота, преплитащи се и едновременно потъващи един в друг. Какво е Патаран, гонен от стражарите малък бездомник, ако не по-късен Панко Бохема? Каква смърт очаква самия Панко, ако не кончината на Капитан Алекси? На какво се е надявал Ганчо в детската си наивност, докато троши гръб зад греблото по аламаните в разказа “Бараба” от май 1939 г.? “Взе Ганчо на ръка 400 лева и пред замъгления му поглед гимназията премина като някакво слънчево видение и се загуби в безкрая”. Символ на отчаянието ли са изгорените учебници, станали безполезни пред нуждата от парче хляб? Може би на дълговечна апатия по стръмния склон на социалното падение? “Две големи сълзи излязоха от умните Ганчови очи, блиснаха като два бисера и привлечени от огъня побързаха да се сгушат в него... Ръката на другия бараба

полека тупна Ганчо по гърба. Той се сепна и бавно отправи празен поглед към очите на другаря си.

– Не бой се!.. И аз преди десет години така като теб... Сега уча астрономия и всичко в живота училище – живота. Гледаш ли Голямата мечка там горе хе, на небето? Нали по-добре е очертана, отколкото в физиката ти?..

Две жилести ръце се преплетоха в знак на пълно доверие и разбирателство. Новият бараба не плака вече по загубения блян.”

Наистина, приобщаването към света на крайбрежните босяци тук да изглежда донякъде наивно. Но то подсказва, че малкият човек, без значение от каква критична ситуация ще бъде разгледан в литературното произведение, представя да бъде “малък” в редиците на себеподобните си. Засега (“На старата рибна борса” – 1940 г.) сцените на труда са само пасивна покана за размисъл върху човешките взаимоотношения, родени в имотната неравностойност. Те са необходими при предаване вече не толкова на външния колорит у бараби и работници, колкото за нагнетяване на емоционалния спектър. А той пък, от вътрешно негодувание и стимулиран от явната безизходица, търси посока за ескалацията си. “Слънцето се скрива. – с привидна монотонност обяснява авторът. – Работниците прекъсват за пет минути работата, напълват стомасите си с хляб и сирене и пак се хващат за ножовете. Към два часа полунощ главите клюмват от умора, ножовете по-често се спират да почиват, а миячките се забравят с ръце в водата. “Бъързо” изревава над главите им главатаря им, те се стресват и паламудите пак засноват от кошовете върху масата, от масата в лакана, от лакана в резервуарите със саламура. В пет часа работата се привършва и работниците налягат върху пода на малките канторки, задушени от миризмата на риба и кръв. В шест часа, разбудени от чорбаджията, те бързат, пълнят кошове с паламуд... Новият ден започва.” Рибната борса заедно с описанията на морския улов, гемиджилъка, хамалуването, с дивото веселие на необуздани души, завършва омалгосания кръг на безправията. Той е символ на държавата машеха, нехаеща за излишните души в пределите ѝ. Те не винаги са изцяло на дъното, но прозренията им са общи. Изказани с различ-

ни думи, показани в нееднакви ракурси, но внушаващи единствения път за оцеляване, за себеуважение и за противоборство на сипещите се от вси страни предизвикателства: “Нали знаете, печели праволинейния, който не се огъва, който не си чупи гръбнака... Ех, той може да остане за цял живот бедняк, може да е за другите прост, глупак, просто не за днешното вълчо време, може... Но той е човек, той не ще се превърне в торба с пари, каквито днес на всяка крачка срещаме, и не ще се удави в парите си и ще остане докрай човек, и ще докара кораба си в пристанището невредим... Човешкия кораб... – кораба на цялото човечество.”

Дотогава обаче, докато нравствените категории стигнат в избистрен вид до облъсканите си крайбрежни адресати, времето и социалните трусове ще поставят редица прегради. Явният грабеж на рибните прекупвачи при определянето на цените, капризите на времето, отчаянието, че утре ще е по-зле дори и от днес, чиновническото беззаберие, недвусмислено подсказват на хората какво следва след безкрайното търпение. Достатъчно запознат със световъзприемането на героите си, Марко Поло не ги облича в политически доспехи. С думите на капитан Ставро той осмисля пред нас постъпките им и докъде ще стигнат те в лавината на масовия гняв: “Той разбута замръзналата гълпа, потънала цяла в пот пред нерешителния момент, и викна:

– Тръгвайте! Хайде всички! Какво чакате! Да пълним кесиие на чорбаджиите ли? Хайде... Няма да пукнем от глад!..

Гълпата политна, олюля се и тръгна след капитан Ставро. В тоя миг от гърдите на стотиците брадясали мъже падна голямия камък, който ги потискаше и отвори свободен път на дълго сподавяния вик:

– Долууу! Няма да ловим риба!

Викът, като боен призив, обедини всичките хора и те се втурнаха към аламаните”.

Потъването на моторницата “Свети Никола” в разказа “Крайбрежна служба” идва да внуши на читателите краха на един вече отминаващ бит, на остарял мисловен начин, на равнодушно подчинение пред явната подигравка с труда на крайбрежните хора и с правото им на същест-

вуване въобще. Символът на светия чудотворец не задоволява критериите на осъзнатата дрипава, чорлава, гръмогласна гълпа, постепенно разбираща силата си. Резултатите Ячо Кабаивански оставя в нашите предположения и в бъдните години на все по-ясни конфликти, на които той е свидетел и които не разказа, може би поради ранната си смърт. “Това е положението – повест из живота на черноморските рибари” е броеница от разкази за разни случки, но с един почти постоянен хор от герои. В този смисъл книгата напомня повече роман от взаимно преливащи се фрагменти – написан малко тромаво и грубовато, но достоверно. В това е неговата ценност, а маринистичните късове, пръснати в други сборници и в “Капитан Драго”, само допълват панорамата сага за изчезналата днес социална прослойка. Тази на низвергнатото черноморско братство от рибари, борсови работници, бараби, гемиджии и хамали: отритнати от света на вълните, който обаче не може да съществува без тях и пак без тях не би бил толкова колоритен. Нито толкова жизнерадостен в безкрайната върволица от тегоби, глад и непонятно за сития наблюдател веселие. Днес мястото им около разрушените скели е пусто. От пясъците рядко ще се видят стърчащи полуизгнилите ребра на някогашна обхтана от труд и вълни гемия. Не звучат и волните приказки от характерния специфичен говор и терминология, които Марко Поло запази из страниците си – също негова сериозна заслуга за бъдните читатели. Значи ли подобно отсъствие забрава за отминалите времена, страдания, стиснати юмруци и пропаднали надежди? Не, разбира се. Помни ги морето, презирайки неблагоприятната човешка памет. Марко Поло, това означава, че и ти не си забравен. Нищо, че стъпките ти отдавна са заглъхнали. Къде? Те не могат да заглъхнат в кръвта на потомците, които някогашните бараби претвориха в поколения и в родова памет чрез солената течност на вените си. Достатъчно е, докторе, нали? Това е положението, човече. Марко Поло, Марко Поло...

